

ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто наявні підходи до оцінки фінансового стану господарюючих систем. Запропоновано рекомендації щодо побудови організаційної моделі моніторингу фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки України.

Постановка проблеми

Сільськогосподарський сектор економіки схильний до впливу великої кількості внутрішніх та зовнішніх загроз, що призводить до негативних наслідків у використанні його потенціалу. Саме тому останнім часом пріоритетним є питання забезпечення фінансової безпеки аграрного виробництва. Підвищення стійкості сільськогосподарських підприємств до різних негативних чинників можливе за умови розробки та прийняття обґрунтованих стратегічних рішень на всіх рівнях управління.

Адекватність оцінки фінансової безпеки та комплекс необхідних заходів з попередження кризових явищ залежить, передусім, від правильної оцінки загроз фінансовому стану господарюючих суб'єктів, тобто системи індикаторів для їх моніторингу. Важливість вирішення питання побудови системи статистичних показників, що ідентифікують

небезпечні економічні явища в аграрному виробництві, та критеріїв їх оцінки лежить у площині реалізації стратегії розвитку державної статистики України на період до 2012 року, одним з основних напрямків якої є впровадження нових економічних показників фінансового стану підприємств [1].

Розроблена модель моніторингу фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств повинна:

- задовольняти потреби в об'єктивних даних користувачів всіх рівнів управління;
- охоплювати всі основні процеси, що формують стан та тенденції економічного розвитку господарюючих систем у сільському господарстві;
- забезпечувати логічну послідовність розміщення показників у системі відповідно з їх змістовним призначенням;
- відповідати наявній інформаційній базі фінансового, статистичного, податкового і управлінського обліку;
- забезпечувати розуміння та однозначність показників, тобто допускати тільки одне їх тлумачення;
- враховувати особливості господарювання різних видів економічної діяльності;
- забезпечувати здійснення класифікації підприємств за рівнем їх фінансової безпеки з метою розробки сценаріїв управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень

Сучасний стан розробки механізму проведення діагностики фінансової безпеки господарюючих систем характеризується різноманітністю підходів. Серед багатьох наявних методик перевага науковцями надається аналітичним дослідженням за допомогою системи коефіцієнтів, які визначають фінансовий стан. Доцільність їх використання доводять фінансисти [2–5], спеціалісти з економічного та фінансового аналізу [6–14], статистики [15]. Крім того, фінансові показники набули широкого вжитку при оцінці державними органами управління кризових явищ господарюючих систем як в Україні [16–23], так і інших країнах [24–28].

Індикатори фінансового стану використовуються для оцінки фінансового стану платників податків [16], об'єктів аудиту [17], бенефіціарів [18], позичальників [19], підприємств, що підлягають приватизації [21], об'єктів інвестицій [22], потенційних банкрутів [23].

Особливий інтерес викликають зарубіжні методики оцінки фінансового стану підприємств, зокрема Альтмана, Лису, Таффлера, Тішоу, Спрінгейта, які базуються на мультиплікативному дискримінантному аналізі кризових явищ [15, с. 298–312].

Наявні методики діагностики фінансової безпеки відрізняються між собою за рядом ознак: ступенем формалізації показників (кількісні, якісні, комбіновані), характером залежності результативних і факторних ознак (детерміновані, стохастичні), складом критеріїв (однокритеріальні,

багатокритеріальні), походженням (вітчизняні, зарубіжні), статусом (авторські, регламентовані нормативними актами), можливістю практичного застосування щодо окремих підприємств (загальні, спеціальні).

Водночас, серед науковців постійно ведуться дискусії щодо переваг та недоліків окремих методик оцінки рівня фінансової безпеки підприємств. Однак, один з головних, на нашу думку, недоліків методик лишається поза увагою, а саме – об'єктивність формування висновків за результатами оцінки для всіх без виключення видів економічної діяльності. Особливо це зауваження справедливе для сільськогосподарського сектору економіки, де для кризових явищ відсутня ефективна система діагностики їх глибини, що не дозволяє розробляти сценарії виходу з важкого фінансового становища.

Метою дослідження є розробка організаційної моделі моніторингу фінансової безпеки господарюючих систем в аграрному секторі економіки України.

Результати досліджень

Система моніторингу фінансової безпеки аграрного виробництва включає в себе сукупність послідовних і взаємопов'язаних між собою етапів діяльності.

Перший етап пов'язаний з відбором системи фінансових коефіцієнтів, основним принципом формування яких повинна бути їх адекватність завданням діагностичного дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити виявлення й оцінку глибини розвитку кризи та її окремих фаз, здійснення аналізу наявності передумов для її поглиблення або послаблення.

Проаналізувавши наявні в економічній літературі та нормативних джерелах підходи щодо побудови системи фінансових коефіцієнтів, можливо виділити окремі неузгоджені питання.

По-перше, значною лишається проблема некоректного використання понятійного апарату фінансового аналізу. Авторами пропонується велика кількість термінів і методик розрахунку для одних і тих же індикаторів. Наприклад, деякі дослідники ототожнюють ліквідність та платоспроможність [4], інші ж вказують на їх різне походження [2; 10]. Інколи платоспроможність взагалі співставляють з фінансовою стійкістю [21, 22]. На диспропорції, що склалися в термінології діагностики фінансового стану господарюючих систем звертає увагу Цал-Цалко Ю.С., досліджуючи різноманітність підходів до обрахунку показника рентабельності [15, с. 244–247].

По-друге, науковці не дійшли згоди щодо групування коефіцієнтів у блоки з метою діагностики причин фінансової небезпеки. Більшість економістів поділяють думку щодо необхідності виділення шести блоків, які характеризують майновий стан, ліквідність, фінансову стійкість, ділову активність, прибутковість, ринкову активність [4; 5; 7; 9; 15; 22]. За окремими методиками їх коло звужується [3; 16; 19; 21; 24], або ж взагалі

показники використовуються хаотично без врахування окремих напрямків дослідження [18; 20; 25; 26]. Цікаву позицію висловив Жулега І.А, об'єднуючи показники не в блоки, а в окремі інтегральні індикатори [10].

Для встановлення рівня фінансової безпеки важливою є не стільки сама система показників, скільки їх порогові значення, недотримання яких буде свідчити про ознаки нестійкого стану господарюючих систем. Тому, на другому етапі здійснюється обґрунтування критичних рівнів обраних показників.

На жаль, встановлюючи нормативні значення для оцінки показників, вітчизняні науковці та законодавці більшою мірою враховують зарубіжну практику, ніж особливості функціонування певних видів економічної діяльності в умовах України. Наприклад, значення коефіцієнта поточної ліквідності в сільському господарстві значно вище нормативного і при цьому спостерігається практично нульова абсолютна ліквідність. Це пояснюється високою часткою запасів у загальній структурі оборотних активів, переважна частина яких формується в натуральному вигляді, минаючи грошову фазу кругообігу (насіння, корми, добрива, тварини на вирощуванні та відгодівлі тощо) і вони витрачаються одноразово за короткий проміжок часу. У результаті такі особливості формування оборотних активів у сільському господарстві впливають на нормативні значення не лише показників ліквідності, але і інших блоків індикаторів.

Серед вітчизняних наукових методик комплексної діагностики фінансового стану лише одна стосується безпосередньо сільського господарства [8]. Але варто констатувати, що автор використав загальноприйняті підходи до встановлення нормативів наведених ним коефіцієнтів та не вказав на доцільність їх уточнення в умовах сільського господарства.

У даному зв'язку доцільно відмітити вітчизняну методику оцінки фінансового стану бенефіціара [18], в якій використовується диференційований підхід до кожного виду економічної діяльності, в тому числі і сільського господарства. На нашу думку, ця методика має суттєву перевагу перед іншими за вибором системи показників, а також встановленням їх нормативів. Однак, на жаль, сфера її застосування досить вузька.

Деякі інші відношення до якості методичного забезпечення діагностики фінансової безпеки демонструють найближчі країни-сусіди України – Білорусія та Росія. Наприклад, в Білорусії розроблена методика оцінки фінансового стану та платоспроможності [28], яка має універсальний характер та використовується у всіх випадках аналізу фінансової безпеки незалежно від мети та виду економічної діяльності об'єкта діагностики. При цьому для сільського господарства встановлено одні з найвищих порогові значення індикаторів у порівнянні з іншими галузями.

У Росії розроблена окрема методика оцінки фінансового стану лише для сільськогосподарських підприємств [25], де також нормативи коефіцієнтів у більшій мірі наближені до умов аграрного виробництва, а російськими науковцями ведуться пошуки її удосконалення та оптимізації [29].

На *третьому етапі* здійснюється розподіл (рейтингування) сільськогосподарських підприємств на якісно однорідні групи за глибиною фінансової безпеки та розроблюються сценарії розвитку окремо для кожного кластеру господарюючих систем. Наразі існує декілька підходів до класифікації суб'єктів господарювання з метою прийняття антикризових управлінських рішень.

Найбільш поширеною є думка щодо виділення чотирьох типів стійкості фінансового стану [6; 8; 11] : абсолютна стійкість, нормальна стійкість, нестійкий (передкризовий) стан, кризовий стан.

Згідно з порядком [18] підприємства, за рівнем їх фінансового стану, поділяються на 5 груп: 1 – стійкого розвитку, 2 – зони невизначеності з позитивною динамікою, 3 – зони невизначеності з негативною динамікою, 4 – ознаки загрози банкрутства, 5 – ознаки банкрутства або високого рівня загрози банкрутства.

У вищезгаданій російській методиці [25] всі сільськогосподарські підприємства поділяються на 5 груп, що визначають умови реструктуризації їх боргів. Перевагою цієї класифікації є розроблена бальна оцінка значень коефіцієнтів, загальна сума балів яких становить 100. З точки зору статистики ця методика містить певні неточності, оскільки встановлений інтервальний крок між групами є нерівним. Однак, за умови її коригування з врахуванням статистичної методології, вона може використовуватися в практиці оцінки фінансової безпеки.

На нашу думку, з метою розробки сценаріїв управлінських рішень щодо оцінки розвитку ресурсного, господарського і вартісного потенціалів господарюючих систем у сільському господарстві, їх доцільно розподіляти на п'ять груп.

У першій групі, яку умовно можна назвати „Фінансове благополуччя”, повинні бути представлені високорезультативні підприємства з найкращими показниками діяльності. Всі без виключення індикатори фінансової безпеки знаходяться в межах порогових значень, а їх динаміка є позитивною. Суб'єкти господарювання, що її представляють повністю плато- та кредитоспроможні, мають високий запас стійкості і будь-якого примусового втручання відносно диверсифікації їх діяльності не потребують.

У другій групі „Достатньо ефектні та ефективні підприємства” будуть знаходитися господарюючі структури, в яких показники оцінки фінансової безпеки відповідають встановленим нормам, однак динаміка їх розвитку негативна. Для цих підприємств розробляється стратегія необхідних управлінських рішень для забезпечення моделі стійкого розвитку потенціалу.

Третя група підприємств може мати назву „Початок фінансової кризи”. Для них характерні ознаки неплатоспроможності, про що може свідчити недосягнення нормативів за блоками показників, що визначають ліквідність та фінансову стійкість. Однак ці підприємства ще зберігають реальні шанси відновити платоспроможність економічними методами.

У підприємствах четвертої групи „Невдале підприємство” рівень фінансової безпеки наближається до критичного рівня, про що засвідчує переважна більшість коефіцієнтів. Відновлення платоспроможності та фінансової стійкості таких господарюючих суб’єктів власними силами практично неможлива. У таких умовах необхідно ставити питання про систему антикризового управління підприємством, зміну його управлінського персоналу.

У п’яту групу «Стіїкі ознаки рецесії» об’єднуються підприємства з самими низькими значеннями показників рівня фінансової безпеки, де процес простого відтворення не забезпечується. Рецесія спричиняє зменшення кількості персоналу та зменшення його доходу, спад і повне зупинення діяльності, падіння у період більше ніж півроку створеної доданої вартості. Природно, що негативний ефект рецесії відчують всі види бізнесу – від малого до мегакорпоративного, але через те, що в малих і середніх підприємствах потенціал менший, вони збанкрутують з більшою ймовірністю і набагато швидше, ніж великі і мега великі підприємства.

Відновлення господарської діяльності цієї групи суб’єктів господарювання передбачає значні фінансові вкладення.

Висновки і пропозиції

Аналіз наявних підходів до методики оцінки фінансової безпеки господарюючих систем виявив їх непристосованість до використання різних видів економічної діяльності. Адаптація розглянутих нами методик до умов сільськогосподарського виробництва може бути здійснена за допомогою побудови комплексної статистичної організаційної моделі діагностики їх фінансового стану.

Враховуючи результати фінансової кризи в Україні та некерований вплив її на забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, який може мати негативні наслідки для економічної безпеки держави, проблема оцінки рівня фінансової стійкості господарювання потребує термінового ґрунтовного розгляду і пошуку її вирішення.

Серед організаційних заходів, що можуть сприяти цьому, слід назвати:

1. Формування обґрунтованої системи показників для побудови статистичної моделі аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

2. Розробку граничних значень величин показників для оцінки фінансової безпеки господарюючих суб’єктів з обов’язковим врахуванням виду їх економічної діяльності.

3. Виділення меж оцінки окремих кластерів підприємств з однаковим рівнем фінансової безпеки, що спростить процедуру прийняття управлінських рішень для забезпечення їх ефективної діяльності.

При цьому необхідно усвідомити, що в здійсненні цих організаційних заходів зацікавлені як підприємства, так і держава, а ігнорування їх може мати непрогнозовані наслідки для економіки України.

Література

1. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2012 року: розпорядження КМУ від 05.11.2008 р. № 1413-р. – [електронний ресурс]– Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1413-2008-%F0>
2. *Лернер Л.И.* Финансы предприятия / *Л.И. Лернер.* – Харьков: Центр „Консульт”, 2007. – 384 с.
3. *Власова Н.О.* Финанси підприємств: навч. посібник / *Н.О. Власова О.А. Круглова, Л.І. Безгінова.* – К.: ЦУЛ, 2007. – 271 с.
4. *Партин Г.О.* Финанси підприємств : навч. посібник / *Г.О. Партин, А.Г. Загородній.* – [2-ге вид. доп. і перероб.]. – К.: Знання, 2006. – 379 с.
5. *Гриньова В.М.* Финанси підприємств : навч. посібник / *В.М. Гриньова.* – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – К.: Знання-Прес, 2004. – 424 с.
6. *Головка В.І.* Финансово-економічна діяльність підприємств: контроль, аналіз та безпека: навч. посібник / *В.І. Головка, А.В. Мінченко, В.М. Шарманська.* – К.: ЦУЛ, 2006. – 448с.
7. *Дєєва Н.М.* Финансовий аналіз: навч. посібник / *Н.М. Дєєва, О.І. Деліков.* – К.: ЦУЛ, 2007. – 328 с.
8. *Ляхтіонова Л.А.* Финансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: навч. посібник / *Л.А. Ляхтіонова.* – К.: КНЕУ, 2004. – 365 с.
9. *Цал-Цалко Ю.С.* Финансовий аналіз : підручник / *Ю.С. Цал-Цалко.* – [вид. 2-ге, доповнене]. – Житомир: ЖОО ГО «Спілка економістів України», 2009. – 504 с.
10. *Жулега И.А.* Методология анализа финансового состояния предприятия: монография / *И.А. Жулега.* – СПб: ГУАП, 2006. – 235 с.
11. *Шеремет А.Д.* Методика финансового анализа / *А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев.* – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.
12. *Ковалев В.В.* Финансовый анализ: методы и процедуры / *В.В. Ковалев.* – М.: Финансы и статистика, 2002. – 560 с.
13. *Нестеренко Ж.К.* Економічний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства: навч. посібник / *Ж.К. Нестеренко, А.В. Череп.* – К.: ЦУЛ, 2005. – 122 с.
14. *Мец В.О.* Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навч. посібник / *В.О. Мец.* – К.: Вища школа, 2003. – 278 с.
15. *Цал-Цалко Ю.С.* Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація: монографія / *Ю.С. Цал-Цалко.* – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 506 с.

16. Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [електронний ресурс]: лист ДПАУ від 27.01.98 р. № 759/10/20-2117. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1008.5319.1&nobreak=1>
17. Методичні рекомендації щодо підготовки аудиторського висновку при перевірці відкритих акціонерних товариств та підприємств – емітентів облігацій (крім комерційних банків) [електронний ресурс]: протокол засідання Аудиторської палати України від 23.02.2001 р. № 99 р. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart33/inx33825.htm>
18. Порядок проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій [електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України від 01.04.2003 р. № 247. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart96/idx96479.htm>
19. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс]: постанова Правління Нац. банку України від 06.07.2000 р. № 279. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0474-00>
20. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств [електронний ресурс] : Центральна спілка споживчих товариств України від 28.07.2006. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.16704.1&nobreak=1>
21. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [електронний ресурс]: наказ Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121 – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1028.100.0#>
22. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій [електронний ресурс]: наказ агенства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 р. № 22. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1036.155.1&nobreak=1>
23. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [електронний ресурс]: наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14 – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.3220.2&nobreak=1>
24. Методические указания по проведению анализа финансового состояния организаций [електронний ресурс]: приказ Федеральной службы по финансовому оздоровлению и банкрутству Российской Федерации от 23.01.2001 г. № 16. – Режим доступу: <http://1fin.ru/?id=5.3.1>
25. Методика расчета показателей финансового состояния сельскохозяйственных товаропроизводителей [електронний ресурс]: постановление

- Правительства Российской Федерации от 30.01.2003 г. № 52. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=83744>
26. Методические положения по оценке финансового состояния предприятий и установлению неудовлетворительной структуры баланса [электронный ресурс]: распоряжение Федерального управления по делам о несостоятельности (банкротстве) от 12.08.1994 г. № 31. – Режим доступа: <http://1fin.ru/?id=5.3.2>
 27. Правила проведения арбитражным управляющим финансового анализа [Электронный ресурс]: постановление Правительства Российской Федерации от 25.06.2003 г. № 367. – Режим доступа: <http://1fin.ru/?id=5.3.3>
 28. Инструкция по анализу и контролю за финансовым состоянием и платежеспособностью субъектов предпринимательской деятельности [электронный ресурс]: постановление Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь и Министерства статистики и анализа Республики Беларусь от 14.05.2004 г. № 81/128/65 [в редакции постановления Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь и Министерства статистики и анализа Республики Беларусь № 69/76/52 от 27.04.2007 г.]. – Режим доступа: http://spravka-jurist.com/base/part-lx/tx_rsxaty.htm
 29. *Попова Л.В.* Совершенствование методического обеспечения оценки финансового состояния сельхозтоваропроизводителей / *Л.В. Попова, Л.А. Мелихова* // Экономический анализ: теория и практика. – 2008. – № 16. – С.12–16.